

MEZEI MONIKA

A MEROVING-KOR ESEMÉNYEI TOURS-I GERGELY *HISTORIA FRANCORUM* CÍMŰ MŰVÉBEN

A Római Birodalom bukása után kialakult barbár államok közül az egyik legjelentősebb a Gallia területén létrejött frank állam volt. A germán frankok a 3. századtól folyamatosan húzódtak a mai Belgium és Észak-Franciaország felől Dél-Gallia területe felé. Dél-Gallia erősen romanizált terület volt, a gallo-román lakosság pedig jóval nagyobb számú, mint az ideérkező frank népesség. A római állam közigazgatása a szenátori arisztokrácia kezében volt, majd a népvándorlás következtében ez az egységes közigazgatás fokozatosan kezdett széthullani. A lakosság a városokba települt, ahol a szétszabdalt közigazgatás irányítását egyre inkább a római kultúra szempontjából is folytonosságot jelentő egyház vezetői, a püspökök vették át.

Az állam alapítása Chlodvig (481—511) nevéhez fűződik, aki, miután leszámolt a többi frank és germán törzs vezetőjével, egyedüli uralkodóként hatalmi jelvényeket is szerzett a bizánci császártól, és királyságot alapított, amely az egyik őséről elnevezett Meroving-dinasztia irányítása alá került. Chlodvig nevéhez kapcsolódik a katolikus kereszténység felvétele is, szemben a többi barbár állammal, ahol az ariánus lett az uralkodó vallás.¹

Tárgyunk most elsősorban nem Chlodvig korának, hanem a 6. század második felének eseményeinek szemügyre vétele. Erre a korra vonatkozóan csak egyetlen mérvadó forrásunk van: Tours-i Szent Gergely püspök² műve, a *Historia Francorum*, amely tíz könyvben tárgyalja a történelmet, a kor szokása szerint a világ teremtésétől a saját koráig, körülbelül 591/592-ig.

Az első könyv Szent Márton püspök haláláig (397-ig) tart. Szent Márton végig központi szerepet tölt be a műben: Gergely nemcsak püspökként tekintette elődjének, hanem követendő példának is tartotta az utókor számára. Számos leírást találhatunk a mű további részeiben is, amelyek Márton csodatevő erejét mutatják be.

A II—IV. könyv a 397—575 közötti időszak eseményeit foglalja magába. 575-ben halt meg Sigibert király, aki támogatta Gergelyt a püspökség elnyerésében. Utódjával, Chilperickel Gergelynek meglehetősen sok konfliktusa adódott (ahogyan arra a későbbiekben majd kitérünk), így nem véletlen, hogy Gergely korszakhatárnak érezte ezt az évet.

Az V—IX. könyv azokat az eseményeket írja le, amelyeknek ő is személyes részese, sőt gyakran alakítója volt. Ezek a könyvek nem nélkülözik a szubjektív hangvételt, a jelen idejű fogalmazást, az aktualitás hangsúlyozását. A X. könyvben pedig Tours püspökeit és egyházmegyéje történetét mutatja be.

¹ Angi: Bárány—Orosz—Papp—Pósán: Európa a korai középkorban (3—11. század). Debrecen, 1997. 83—88. p.

² Tours-i Gergely 538 körül született Clermont-Ferrand-ban, eredeti neve Georgius Florentius. Előkelő, szenátori családból származott 573-ban lett Tours város püspöke, ezt a tisztséget egészen haláláig, 594-ig töltötte be. A *Historia* mellett jelentősek egyéb művei is: *Commentarii in Psalmos*, *Libri miraculorum*, *Vitae Patrum*, *De cursibus*. Püspökként jelentős politikai szerepe is volt a korban.

A *Historia Francorum* olvasójának, bár ez a mű szinte egyetlen történeti forrásunk a korra vonatkozóan,³ mindvégig szem előtt kell tartania, hogy a szerző korántsem elfogulatlan. Gergely egyházi szemléletű művet ír, amelynek fő célja az erkölcsi tanítás. Szereplői is nagyrészt egyházi személyek, illetve világi előkelők; a köznépről szinte alig tudunk meg valamit. A társadalom Gergely számára elsősorban keresztény társadalom, amelynek tagjai Krisztus gyermekei. Az előszóban is ezt hangsúlyozza: szándékai szerint a keresztény társadalom harcát akarja megörökíteni a pogányokkal és eretnekekkel szemben.⁴ A királyok személyét leginkább ebből a szempontból ítéli meg: hogyan viszonyulnak az egyházhoz és mennyire védelmezik a kereszténységet.

Gergely forrásai között szerepel Orosius, Eusebius, Szent Jeromos, Victorius, Sulpicius Severus, valamint az antik írók közül Sallustius. Elsősorban nem a történeti adatokra vonatkozóan tekinti forrásnak őket, hanem a moralizáló szemléletben. Gondolkodásmódjára természetesen nagy hatást gyakorolt a Biblia is, főként az Ószövetség, melynek királyalakjai meglepően sok hasonlóságot mutatnak a *Historia* királyi szereplőivel.

Vizsgálódásunk tárgya Chlodvig unokáinak kora, az 575 és 591 közötti évek, s ezen belül is az, hogy hogyan ítéli meg Gergely a királyok szerepét a történelemben.

Chlodvig unokái

Chlodvig halála után az országot frank szokás szerint négy részre osztották, és a király négy fia egyaránt részesült a hatalomból és az ország területéből. Történt pedig mindez a miatt, mivel a germán hit szerint az uralkodó karizmájából, azaz abból a kegyelemből, hogy uralkodásra alkalmassá teszik őt az istenek — vagyis a kereszténységhez igazodva most már az egy Isten — mindegyik fia részesül, tehát egyiket sem lehet kizárni a hatalomból. Evvel tulajdonképpen a dinasztia (jelen esetben a Meroving) isteni küldetését igazolják (ennek jele a hosszú haj — *reges crinīti*). A dinasztia legitimitása azért is fontos, mivel ez az egyetlen momentum, ami a királyt népe uralkodójává teszi: a dinasztiahoz való tartozás. Hiszen pusztán frank származása nem jogosítaná fel például arra, hogy a galloromán lakosság felett is uralkodjon.

Ian Wood szerint nem az ideológiában, a vallási hiedelemben kell keresnünk az ország felosztásának okát, hanem a belső hatalmi harcokban, amelyek a királyi családon belül zajlottak. A király fiai ugyanis ritkán származtak egy feleségtől, inkább többtől, illetve a király ágyasaitól. Természetes, hogy mindegyik anya a maga fiát kívánta a trónon látni.⁵ Való igaz, hogy a Meroving-történelemben több ilyen erős egyéniségű királynéval találkozunk: elég itt csak Fredegundot és Brunchildét említeni. Azonban a két okot nem feltétlenül kell szembeállítanunk egymással, hiszen a gyakorlati eljárást valószínűleg ideológiával akarták alátámasztani.

Gergely egyébként természetesnek tartja ezt a politikai gyakorlatot, nem ellenzi a felosztást, emellett az is igaz, hogy általában nem kérdőjelezi meg a Meroving-állam működési elveit, inkább csak a hatalom egyes képviselőit kritizálja. Azt az uralkodót viszont, aki nem elégszik meg az öröklött területtel és a többi területre is rá akarja tenni a kezét, elítéli. Ennek oka viszont az, hogy amikor az egyik testvér (vagy esetleg több) felül akarta bírálni elhunyt apja „végrendeletét”, az mindig háborúskodáshoz vezetett.

A királyságot Chlodvig halála után Chlodomir, I. Childebert, I. Theodoric és I. Chlotar között osztották fel. Chlotar maradt életben a legtovább (561-ben hunyt el), nemcsak testvéreit, hanem azok

³ Más történeti művek elvesztek, vagy csak nagyon töredékesen maradtak fenn; a kolostori évkönyvek szintén töredékesek és műfajuknál fogva is jóval szűkszavúbbak, ld. *Hstoria Langobardorum*. In: MGH SRM I, ill. *Chronicon Moissiacense*. In: MGH SRM I, ill. *Chronica Marii episcopi Aventicensis*. In: MGH AA. 11.

⁴ *Scripturus bella regum cum gentibus adversis, martyrum cum paganis, ecclesiarum cum hereticis.* — I. k. praef.

⁵ Ian Wood: *The Merovingian Kingdoms*. London, Longman, 1994. 58. p.

gyermekét is túlélte, így rövid ideig megint egy kézben egyesült az ország. Érdekes módon neki is négy fia volt, akik szintén felosztották a királyságot maguk között. Charibertnek jutott a mai Rouen, Le Mans, Nantes és Meaux környéke, valamint Chartres, Tours és Poitiers, tehát a La Manche-tól a Pireneusokig terjedő rész. Fővárosa Párizs volt. Gonthrané lett a burgund királyság, a Loire vidéke, székhelyül pedig Orléans-t jelölték ki. Sigibert Austrasia királya lett (fővárosa Reims). Végül Chilperic kapta Neustriát és Soissons.

Charibert még 567-ben meghalt, így területét testvérei között osztották fel. Toulouse, valamint a Reimstől Tours-ig terjedő terület Chilpericre szállt, de maga Tours városa és Poitiers Sigiberté lett, Gonthran pedig Nantes-ot kapta.⁶ Ettől fogva állandósultak a testvérviszályok, amiről Tours-i Szent Gergely is hűen tudósít.

Gergely szemében a viszályok fő okozója Chilperic, aki nyíltan arra törekedett, hogy az egész örökséget megszerezze. Tours-i Gergely említi [IV. 22.], hogy Chilperic már 561-ben Brennacumba (a mai Berny-be) szállította atyja kincstárát, ami testvérei ellenállását váltotta ki. A háború végül békésen zárult, a testvérek megegyeztek az ország felosztásáról. Chilperic azonban már 562-ben, miközben Sigibert a hunokkal háborúzott, megtámadta annak városait, például Reims-t [IV. 23]. A két fivér közötti gyakori háborúskodások folyamán Gonthran hol közvetítőként lépett fel, hol egyikük oldalára állt a másikkal szemben.

575-ben úgy tűnt, Chilperic elveszti hatalmát, mivel Sigibert és Gonthran seregei előzölöttek országot, ő maga pedig arra kényszerült, hogy Tournai-ba zárkózzon. Soissons-ban a frankok Sigibertet kívánták királyukká választani, de mikor germán szokás szerint pajzsra emelték, valaki orvul ledöfte, és meghalt [IV. 51.]. Halála után fia, a kiskorú Childebert került a trónra.

Chilperic rögtön támadást intézett az új király ellen is, anyját, Brunchildét foglyul ejtette, elkobozta vagyonát, majd száműzte. Másik fiát, Merovechet küldte Poitiers elfoglalására, aki azonban ezt megtagadva Tours-ba, majd Rouen-ba ment, ahol házasságra lépett Brunchildével. Mindenestre Merovech rejtőzködése több támadást kiváltott Tours ellen [pl. V. 14.].

Gonthran örökösévé fogadta Childebertet (neki nem volt fia). Egidius püspök és Gonthran Boso vezér⁷ pedig Chilperic-vel léptek szövetségre, aki Gonthran és Childebert követelése ellenére megtagadta az aquitániai városok visszaadását.

581-ben Childebert felbontotta a Gonthrannal kötött békét és Chilperic-vel szövetségbe lépett. Egidius püspök révén, aki Childebert követé volt, arról egyeztek meg, hogy eltörlik Gonthran királyságát, azonkívül Chilperic — mivel nem volt élő fia — unokaöccsét, Childebertet jelölje ki örökösévé a halála után. 582-ben ezt újabb megegyezés követte. Childebert és Gonthran között Marseilles miatt támadt versengés, amelyet Childebert mint atyai jussát követelt magának [VI. 10.]. Chilperic unokaöccse mellé állt, és vezére, Desiderius fokozatosan elhódította Gonthran városait Aquitániában: elfoglalta Périgord-t és Agenais-t, majd Berryt akarta uralma alá hajtani. Chilperic ezen városok élére új grófokat nevezett ki és adót hajtott be tőlük [VI. 22]. Bourges-nál zajlott le a nagy harc, amely mind a két hadseregben mérhetetlen pusztulást okozott. Gonthran végül megbékélt Chilperic-vel, majd Gonthran 584-ben unokaöccsének adományozta Marseilles-t [VI. 33.], evvel sikerült is elérnie, hogy Childebert elhagyja Chilpericet. 584 szeptemberében pedig meggyilkolták Chilpericet is.

A hadjáratok eseményeinek leírásakor Tours-i Szent Gergely elfogultsága Chilperic irányában kétségtelen, bár igaz, avval, hogy Chilperic megtámadta testvérei országát, kétségbe vonta atyjának végakarátát, és egyben a frank uralkodói gyakorlatot is. Fivéreinek országa ellen folytatott hadjárata egyben az isteni akarat megtámadása, megsértése is volt a püspök-író szemében. Chilperic ezzel a királyi személy szentségét csúfolta meg, mivel nem töltötte be feladatát, hiszen nem idegen népek, hanem saját testvérei ellen támadt. Gergely hangsúlyozza, hogy amíg Chilperic testvéreivel háborúzott, addig azok a frank állam területén kívül vívtak háborút.

⁶ *Castelot-Decaux: Histoire de la France et des français au jour le jour.* Paris, 1976. 213—223. p.

⁷ A vezér, latinul *dux* hadvezéri feladatokat látott el, aki a több grófság (comitatus) alkotta ducatus élén állt, amely elsősorban nem földrajzi egységet, hanem hivatalt jelentett.

Érdekes párhuzam figyelhető meg Gergely és az ókori történetíró, Sallustius között. Gergely semmit sem kárhoztat jobban, mint a belviszályokat. Sallustius sem tart semmit olyannyira veszedelmesnek, mint a polgárháborúkat. Gergely ismerte Sallustius *De coniuratione Catilinae* című művét, ami abból is nyilvánvaló, hogy idézi előszavát.⁸ Sallustius a morális történetírás szellemében írt, azaz a történelmi események okait az erkölcsi állapotok romlásában látta. Róma politikai hatalmának gyengülését az erkölcsi züllésnek tulajdonította, amelynek a pártviszályok, a polgárháborúk, az egyeduralomra való törekvés voltak a jelei. (Az is figyelemre méltó hasonlóság, hogy a Catilina-összeesküvésről írt művében Sallustius negatív alakja, Caesar cselekedeteinek fő mozgatórugójaként az *ambitiót* és az *avaritiát*, azaz a hatalomvágyat és a kapzsiságot tartja⁹ — s megfigyelhetjük, hogy Chilperic lényeges vonásai ugyanezek Gergelynél.) Kézenfekvőnek látszik tehát az a feltevés, hogy ez a szemlélet hatott Gergelyre is, akitől kereszténysége folytán sem állt távol a moralizálás. A polgárháború a legtöbb történetíró számára erkölcsi vétségéből fakadó csapás. Így Orosius¹⁰ számára is — akinek idézi művét —, miszerint a széthúzás okozta Karthágó pusztulását [V. praef.].

Azonban nemcsak a polgárháború politikai vonatkozásairól van szó, hiszen a harcok nagy pusztítást végeztek a civil lakosság körében is: a katonák kíméletlenül feldúlták a földeket és irtották terményeit, gyakoriak voltak az öldöklések egyes falvakban és városokban. Tours-i Szent Gergely részletes leírást közöl a hadsereg dúlásairól, és szinte minden hadjáratnál hangsúlyozza a lakosságot ért csapásokat (pl. V. 14 — Tours feldúlása). Azonban a legfőbb ok, ami miatt oly nagy hangsúlyt fektet erre, az, hogy a templomokat sem kímélték a gyújtogatások és fosztogatások, magát Tours városát sem. Gergely ezt tekinti a legnagyobb bűnnek, amivel szembeállítja a jelenlegi királyok elődeinek tetteit [IV. 48.]. S úgy véli, hogy „abban az időben nagyobb volt a sóhajtozás az egyházban, mint Diocletianus üldözései idején [IV. 47.].¹¹” Nagyobb vétséget követ el a keresztény Chilperic, ha saját egyházát üldözi, mint a pogány Diocletianus. Annál is nagyobb bűn volt ez, mivel az akkori felfogás az egyházak vagyonát az adott templom, illetve egyházközség védőszentje tulajdonának tartotta. Tours esetében tehát a fosztogatók Szent Márton javait rabolták ki.

Chilperic és Gontran

Tours-i Gergely művében — az ókori és középkori történetírói gyakorlatnak megfelelően — gyakran szerepelnek olyan alakok, akik valamilyen típust testesítenek meg. Ezek modellértékűek a kortársak számára, akár pozitív, akár negatív értelemben. A II. könyv központi alakja Chlodvig, aki mint „novus Constantinus” a népét a keresztény hitre térítő, az egyházat és alattvalóit a (pogány) ellenségtől megvédő király megtestesítője. Chlodvig azonban a további könyvekben is példa marad az utókor számára: erről olvashatunk például az V. könyv előszavában („Emlékezzetek, hogy mit tett győzelmeitek szerzője, Chlodvig, aki ellenséges királyokat ölt meg, ártalmas népeket törölt el, leigázta hazájukat, országukat épségben és sértetlenül hagyta nektek!¹²”).

A Gergely saját korát taglaló könyvekben is két központi alak szerepel: a gonosz Chilperic (korunk Nerója és Heródese¹³), illetve a jó Gontran (akinek előképe Chlodvig).

⁸ *Pierre Riché: Éducation et culture dans l'Occident barbare*. London, Variorum, 1994. 245—246. p.

⁹ Sallustius: *De coniuratione Catilinae*, 3,2. Heidelberg, 1949.

¹⁰ Orosius: *Adversus paganos*. 5,2.

¹¹ *Fuitque tempore illo peior in ecclesiis gemitus quam tempore persecutionis Diocliciani* — IV. 47. Az idézetek a szerző saját fordításai.

¹² *Recordamini, quid capud victuriarum vestrarum Chlodovechus fecerit, qui adversos reges interficet, noxias gentes elisit, patrias subiugavit, quarum regnum vobis integrum inlesumque reliquit!* — V. k. praef.

¹³ *Nero nostri temporis et Herodis* — VI. 46.

Chilperic

Chilperic és testvérei viszályában nemcsak a polgárháborúk játszottak szerepet. A négy fivér közül Chilperic volt a legfiatalabb, s talán ez a körülmény, valamint az, hogy az apai országrészt Chilperic kapta, készítette arra Venantius Fortunatust, hogy Chilpericet a kedvenc fiúnak titulálja.¹⁴ Tours-i Gergely azonban a három testvér (Charibert korai halála miatt nem játszik jelentős szerepet) közül egyértelműen Chilpericet tartja a legkegyetlenebbnek és leggonoszabbnak.

A polgárháborúk kapcsán már szóltunk arról, hogy Chilperic látszik a viszályok fő kezdeményezőjének — azonban súlyosabb vád is felmerült vele kapcsolatban: a testvérgyilkosságé. Valószínűleg ezért is hasonlítja Gergely Neróhoz a királyt, hiszen ő is megölette mostohatestvérét, Britannicust.¹⁵

Sigibert 575-ös halála rejtélyes körülmények között történt, azonban kétségtelen, hogy Chilperic számára a legkedvezőbb pillanatban. Mikor ugyanis Sigibertet királlyá akarták választani Vitrynél, két szolga mérgezett törrel leszúrta, s nemsokára meghalt. Gergely a merénylet kitervelését Chilperic feleségének, Fredegund királynénak tulajdonítja [IV. 51.]. Érdekes módon — bár a későbbi krónikák, Fredegár és a különböző évkönyvek mind Gergely művére támaszkodnak — a *Historia Langobardorum* már Chilperic cselzővésének tulajdonítja a gyilkosságot.¹⁶ Hasonlóképpen a *Chronicon Moissiacense* szerint is Chilperic cselvetése állt a háttérben („Sigibertet, a frankok királyát testvére, Chilperic cselzővéséeként két szolga öli meg uralkodásának 14. évében¹⁷”). Egy kortárs történetíró, Marius szintén Chilpericet véli felbújtónak („ebben az évben Sigibert, a frankok királya háborút indít fivére, Chilperic ellen, s mikor már körülzárta őt, és megölését tervezgette, Chilperic emberei csalárdul meggyilkolták, és országa fiára, Childebertre szállt¹⁸”).

Maga Gergely ritkán mondja ki egyértelműen, hogy egy-egy bünténynek a király lenne az értelmi szerzője. Mivel ezekről az eseményekről általában csak mende-mondák és szóbeszéddek foroghattak közszájon, ő is csak óvatosan ítéli meg a kérdést; de azért rejtett célzás mindig történik a király személyére. Ez esetben is megemlíti, hogy a király egészen addig kétségek közt gyötrődött, míg hírül nem hozták fivére halálát — valószínű, hogy megkönnyebbült, mikor értesült a merénylet sikeréről.

Tours városa Sigibert fennhatósága alá tartozott, s Chilperic már életében is több ízben indított hadjáratot megszerzésére. Sigibert halála után (575) végül sikerült uralma alá hajtania, azaz ő lett a királya a tours-i püspökségnek, ahol ekkor már (572-től) Gergely volt a püspök. Tehát sok személyes konfliktus is támadt köztük.

Gergely és Chilperic kapcsolatában az egyházi és világi hatalom között egy szélesebb konfliktus mutatkozik meg. A király féltékeny szemmel nézte az egyház gazdasági és kulturális befolyását, különösen a gallorómán társadalomra nézve. A legtöbb egyházi földtulajdon a régi római városok birtokaiból eredt, illetve a városi tisztségekkel járó földekből, hiszen ezeket a hivatalokat legtöbbször az egyháziak töltötték be. E birtokok általában adómentességet és egyéb immunitást élveztek. Az adómentességet az egyházi földek legtöbbször királyi adomány gyanánt kapták.¹⁹ Tours kerületét például I. Chlothar idejében mentesítették az adók alól, és amikor 589-ben Childebert ezt meg akarta szüntetni, heves ellenállásba ütközött.²⁰ Ezen kívül gyakran gazdagították az egyházakat a királyok egyéb adományokkal is. Maga Gergely

¹⁴ Venantius Fortunatus: Carm. V, 44.

¹⁵ Tacitus: Annales. XIII, 16.

¹⁶ *dolo Chilperici* — *Historia Langobardorum*. In: MGH SRM I. 144. p.

¹⁷ *Sigobertus rex Francorum, a duobus pueris dolo Chilperici fratris interficitur anno 14. regni sui* — *Chronicon Moissiacense*. In: MGH SRM I. 285—286. p.

¹⁸ *Hoc anno Sigiberthus rex Francorum, bellum contra fratrem suum Hilpericum movet, et cum eum iam inclusum haberet et de eius interfectione cogitaret, ab hominibus Chilperici per fraudem interfectus est, et susceptum regnum eius Childeberthus filius ipsius* — *Marii episcopi Aventicensis Chronica. Anno 576*. In: MGH AA. 11. 239. p.

¹⁹ *John Michael Wallace-Hadrill: The Frankish Church*. Oxford, 1983. 47—50. p.

²⁰ *Dill: Roman society in Gaul in the Merovingian age*. London, 1926. 457. p.

adja Chilperic szájába azokat a szavakat,²¹ amelyekkel az egyház gazdagságára hivatkozik, és elpanaszolja, hogy az egyház „állam az államban”. („Íme, a mi kincstárunk szegény maradt, íme minden vagyónunk az egyházra szállt; senki nem uralkodik, csak egyedül a püspökök; elenyészik a mi hatalmunk, és a városok püspökeire száll.”)

Ebben a fejezetben Chilperic azt is elmondja (mármint Gergely szerint), hogy a király gyűlöli a püspököket. A püspökök nagy befolyása nemcsak a városokban, hanem a királyi tanácsban is érvényesült. Maga Gergely is sokszor tárgyalt a királlyal fontos államügyekben, és más püspököket is említ (például Berthram, bordeaux-i püspököt), akik rendszeresen a király közelében tevékenykedtek és irányították lépéseit. Természetesen a király környezetében is zajlottak az egyes papi hivatalokért folytatott küzdelmek.

Chilperic mint teológus is érdeklődött az egyház belső ügyei iránt, és evvel is kivívta Gergely ellen-szenvét. Chilperic ugyanis az ún. *szabellianus* eretnekség nézeteit vallotta, amit I. Callixtus pápa még 222-ben ítél el: e tanítás szerint a Szentháromság az egy isteni személynek különböző módon való megnyilvánulása (modializmus).²² Chilperic ennek szellemében egy értekezést írt, amiben tagadta az isteni személyek különbözőségét. E korban a legtöbb eretnek mozgalom az isteni személyek és az isteni lényeg kérdését boncolgatta, az ariánus is. Nem véletlen tehát, hogy Gergely oly elszántan védi a Szentháromság tanát, és hogy könyve elején idézi a niceai hitvallást. Központi kérdés volt ez abban a korban, és ezért is ítéli el oly élesen Chilperic teológusi ambícióit.

Nem volt ínyére Gergelynek az sem, hogy a király a városok zsidó közösségeivel tartott fenn kapcsolatot. Ezek a zsidó közösségek lényegében ki voltak rekesztve a keresztény társadalomból, és gyakran próbálták erőszakosan megtéríteni őket. Chilperic 582-ben Neustriában írta elő a zsidók megkeresztelését, sőt adoptálás útján a patrónusukká nyilvánította magát. Több izraelitával (pl. egy bizonyos Priscusszal — VI. 5 és 17.) üzleti kapcsolatban állt. A megtérítés kudarccal végződött, a király alulmaradt egy hitvitában is, és ez ismét alkalom Gergelynek arra, hogy összehasonlítsa a királyt Chlodviggal: az előbbinek sikerült a frankok megtérítése, az utóbbi mint hittérítő sem állja meg a helyét. Azonkívül Gergely egyáltalán nem nézte jó szemmel a király barátságát az izraelitákkal, akiket hitszegőnek tartott.²³

Chilperic egyházpolitikája tehát a fő oka annak, hogy ő tölti be a negatív szerepet a *Historia Francorum*-ban. Gergely minden tétét ebből a szemszögből ítéli meg, s mikor kora Nerójának és Heródesének nevezi, nem véletlenül hasonlítja két keresztényüldözőhöz. A korszakban kitört járványok és természeti katasztrófák is mind annak a következményei, hogy a király nem ügyel a rá bízott nyájra, alattvalói vagyont és életét veszélyezteti a kiobbantott polgárháború révén. Az ország lakosságát sújtó csapások nem mások, mint az isteni harag megnyilvánulásai Chilperic tettei felett. Gergely egyaránt merített az ókori történetírók (Sallustius) és a keresztény szerzők (Orosius, Gildas) elgondolásaiból, akik szintén összekapcsolták koruk morális állapotát a megmagyarázhatatlan, félelmetes eseményekkel. Természetesen az Ószövetség hatása szintén kimutatható ezekben a részekben.

Tours-i Gergely munkássága nyomán Chilperic alakja úgy áll előttünk a későbbi történetírásban is, mint a zsarnok önkényuralkodó megtestesítője aki megnyirbálja az egyház vagyont, háborúzik testvéreivel, saját gyermekeit is meggyilkolja, és hatalmas adókkal sanyargatja a népet. Pedig valószínűleg Chilperic sem volt rosszabb kora legtöbb uralkodójánál. Politikai hatalma megszilárdításához szüksége volt az anyagi háttér megerősítéséhez is, és ebben riválisa volt az egyház hatalma és gazdagsága. A királyságért folytatott elkeseredett küzdelme testvéreivel és esetleg gyermekeivel szemben (három felnőtt fia közül kettőt, Clodovechet és Merovechet, mivel azok trónjára törtek, ő maga vagy talán Fredegund öletett meg — V. 18., ill. 39.) szintén tipikus az akkori Galliában, ilyen polgárháborúk jellemezték elődeit és utódait

²¹ *Ecce pauper remansit fiscus noster, ecce divitiae nostrae ad ecclesias sunt translatae; nulli penitus nisi soli episcopi regnant; periet honor noster et translatus est ad episcopus civitatum — V. 46.*

²² Katolikus Lexikon. Bp., 1933. IV.k. 202. p.

²³ B. Brennan: The conversion of the Jews of Clermont in AD576. In: Journal of Theological Studies, 1985 (36) 321—337. p.

egyaránt. Mivel azonban — szerencsétlenségére — kora egyik legbefolyásosabb szerzőjével és püspökével került szembe, a róla fennmaradt történeti mű elfogult, és a legkevésbé sem hízelgő képet hagyott az utókorra.

Gonthran

Chilperic testvére, Gonthran a pozitív alak a *Historiában*. Minden erényt megtestesít, amit testvére nem. Amíg az V. és VI. könyv főként Chilperic tetteiről számol be, addig a VII., VIII. és IX. könyv trilógiája Gonthran cselekedeteinek van szentelve. A két rész között a választóvonal Chilperic 584. szeptember 27-én bekövetkezett halála, hiszen ez korszakhatár volt Gergely életében.²⁴ Chilperic gyilkosság áldozatául esett, ez egyike volt a korban szokásos politikai merényleteknek (VI. 46.).

Chilperic halála után, 585 első felében Gonthran és II. Childebert (Sigibert fia) szövetséget kötöttek. Erre egy érdekes epizód készítette őket, amiről mi most csak pár szót ejtünk. Chlothar fiának vallotta magát egy bizonyos Gundovald, aki erre hivatkozva trónkövetelőként lépett fel. (VI. 24, VII. 10, 26, 34—38). A dolgot az tette jelentőssé (mert egyébként állításának nem sokan adtak hitelt), hogy támogatói támadtak Gonthran és Childebert udvarának arisztokratái, illetve az egykor Chilperic szolgálatában állt katonai vezetők (pl. Mummolus) között. 587-ben egy arisztokrata lázadás is követte ezt Childebert királyságában, amelynek legalábbis annyiban volt kapcsolata a Gundovald-üggyel, hogy megpróbálta kihasználni az ebből fakadó bizonytalan helyzetet.²⁵ Gundovald végül életét vesztette a mai St-Bernard-de-Comminges-ben.

A Gundovald-ügy sikeres lezárása után is megmaradt a szövetség Gonthran és Childebert között, amit külföldi hadjárataik során használtak fel. Septimania és Hispania területe ellen folytattak hadjáratot, illetve Childebert egy sikertelen expedícióval is próbálkozott Észak-Itáliában a longobardok ellen, ami azonban nem járt sikerrel (588). Hasonlóképpen Gonthrannak sem sikerült Septimaniát a vizigótoktól megszereznie (588—589).

Ennél jelentősebb azonban az az örökösödési szerződés, amit 587-ben kötött Gonthran és Childebert. Mivel Gonthrannak nem voltak fiai, ezért örökbe fogadta unokaöccsét és visszaadta neki Sigibert egykori városait (VII. 33). Mi volt a célja Gonthrannak ezzel a szerződéssel? Valószínűleg a polgárháború viszályaitól akarta megkímélni Galliát, vagyis inkább saját királyságát. Ugyanis nemcsak Childeric-vel kötött ilyen szerződést, hanem másik testvére fiával is, a még kisgyermek Chlotharral. (Bár erős kétségek merültek fel, hogy vajon tényleg Chilperic gyermeke-e.) Gonthran számára viszont nem morális okokból volt fontos a frank királyság stabilizálása, hanem mert külföldi háborúhoz biztosítani akarta, hogy Childeric vagy a Fredegund befolyása alatt álló vezérek ne támadják hátba. Hiszen a szerződést szinte azonnal követte Septimania területén a vizigótok ellen folytatott háború (VII. 30).

Tours-i Gergely számára természetesen nem a politikai megfontolások bírnak jelentőséggel. A lényeges számára a morális kérdés: Gonthran a gonosz Chilperic-vel ellentétben nem rokonai ellen, alattvalói rovására folytat háborút, hanem külföldi ellenséggel vív ádáz harcot. S hogy mennyire fontos volt ez Gergelynek, azt mutatja az V. könyv előszava, ahol Gergely azért állítja példaként Chlodvigot saját kora elé, mert olyan uralkodó volt, aki nem bel- hanem külháborút folytatott. S mivel a vizigótok ariánusok, azaz eretnekek voltak, ez még eggyel több párhuzam Gonthran és Chilperic között.

Nemcsak a polgárháborúk kapcsán hasonlítja össze Gonthrant Chilperic-vel. Chilperic-vel szemben – ahogy említettük – egyik legfőbb vádjá az volt, hogy kifosztotta alattvalóit, és főleg az egyházat vagyonából. Nem csak a polgárháborús pusztítások következtében pusztultak a földek, hanem Chilperic súlyos adóterheket is rótt a népre, nem törődve az esetleges régebbi adómentességi kiváltságokkal. Ezzel szemben Gonthranról számos esetet közöl, amikor megajándékozta az egyházat és annak szegényeit. Például amikor Gonthran és Childebert legyőzték Gundovaldot, kincseit (amit Gundovald főként a galliai

²⁴ *Martin Heinzelmann*: Gregory of Tours. Cambridge, Cambridge University Press, 2001. 51. p.

²⁵ *Ian. Wood*: i. m. 94—100. p.

egyházakból rabolt össze), szétesztették maguk között; Gontran azonban saját részét a szegényeknek és az egyháznak adta (VII. 40.). Hasonlóképpen a Mummolustól megszerzett kincseket is a szegények között osztotta szét (VIII. 3.).

Nem csak bőkezűségével múlta felül Gontran Chilpericet, hanem az egyházhöz fűződő viszonyában is. Amíg Gergely Chilpericnél nem győzi hangsúlyozni, hogy mennyire nem volt tekintettel a templomok épségére, és ő maga, valamint vezérei is gyakran fosztogatták a templomok kincseit, addig Gontranról egy ízben leírja, hogy amikor parancsot adott egy bizonyos Eberulfus (kincstárnok) kiűzésére a menedékhelyéül szolgáló templomból, hozzátette, hogy a templomnak semmilyen bántódása ne essen. S amikor az öldöklés következtében mégis megsérült a templom, a király éktelen haragra gerjedt (VII. 29.). Gyakran jellemzi Gontrant evvel a haraggal, amely az ószövetségi Isten képéhez teszi hasonlatossá a királyt: ez a *furor Dei*, amely szent harag, mint a kufárokat a templomból ostorral kiűző Jézusé. Más templom elleni támadások esetében, például Praetextatus püspök megölésénél (VIII. 30–31.) Gergely elveti a király személyes felelősségét, a felelősség az egész népé.²⁶

Gontran jó keresztény mivoltát az is bizonyítja Gergely számára, hogy „átlát” a zsidókon, amikor szinte diadalmenetben vonul be Orléans-ba, és ott az ünneplő tömeg között az izraeliták is hízelegnek neki (VIII. 1.). Az egész epizód csak azért bír jelentőséggel, hogy Gergely felhívassa a figyelmet a Chilperic és Gontran közötti különbségre.

Melyek tehát Gontran erényei? Az egyház szeretete, a püspökök iránti tisztelete és javainak védelme.²⁷ Éppen azok az erényei, amelyek Chilpericből hiányoztak. Ugyanakkor Gontran esetében nem hiányoznak a csodás tettek sem. Ilyen csodatette például az, amikor egy asszony, hogy meggyógyítsa beteg fiát, a király ruhájának rojtjait titokban letépte, és vízbe keverve megitta gyermekével, mire az felépült (IX. 21.). Mindenkinek azonnal feltűnhet a hasonlóság Jézus egyik csodájával (Lk 8, 43-48.), amikor meggyógyított egy vérfolyásban szenvedő asszonyt. Mindkét asszony Jézus, illetve Gontran ruháját érinti meg (*fimbriam vestimentī*) titokban, s mindkettő *virtusa* révén ad gyógyító erőt magából.

Reydellet szerint, bár Gergely ezt nem mondja ki, a király személyes jelenléte közvetíti itt a csodát, azaz Gontran nem a saját személye, hanem királyi mivolta miatt tehetett csodát.²⁸ A királyság szakralizálásáról lenne tehát szó? Hozzátenném azonban, hogy Gergely szerint a királyság önmagában még nem szenteli meg azt, aki viseli ezt a címet, csak azt, aki szenthez illő erényeket tanúsít. Csak a jó király érdeemes arra, hogy isteni kegyelemben részesüljön; annál nagyobb bűn azonban, ha — mint például Chilperic — a királyi címet viselő személy alkalmatlan a királyság e szent küldetésének betöltésére. Erre utal a *virtus* szó kettős értelme is (erő, illetve erény). Ahogy Heinzelmann is írja, a király csodatevő ereje azért érvényesülhetett, mert Istennek tetsző, erényes életet élt.²⁹ Azonkívül Gergely nagyon ritkán nyilatkozik a királyokról úgy mint szentekről, több a negatív vagy semleges megítélésű a műben szereplő királyok között. Talán csak Gontran és Sigismund (burgund király) érdemi ki ezt a jellemzést. A királyi szentség jobbra csak metafora, ami a szentek isteni ereje és a királyok világi uralma közötti kettősségre utal.³⁰ Ahogyan Klaniczay is kimutatja művében, a Meroving királyszentek „uralkodói funkciójukról való lemondással, áldozattá, „mártírrá” válásukkal érdemelték ki a szentté avatást”.³¹ Chlodvig sem érdemi ki Gergelytől a szent jelzót.

Reydellet szerint Gergely király-felfogására a germán hitvilág gyakorolt hatást, amely a király-törzsfőnök személyéhez kötötte a nép jólétét, boldogulását. Ezért is szerepel sok járványleírás a *Histo-*

²⁶ Heinzelmann: i. m. 63. p.

²⁷ Uo. 64. p.

²⁸ Marc Reydellet: *La royauté dans la littérature latine de Sidoine Apollinaire à Isidore de Seville*. Róma, École française de Rome, 1981. 381–383. p.

²⁹ Heinzelmann: i. m. 70. p.

³⁰ Raymond van Dam: *Leadership and community in Late Antique Gaul*. Berkeley, University of California Press, 1985. 219–220. p.

³¹ Klaniczay Gábor: *Az uralkodók szentsége a középkorban*. Budapest, Balassi Kiadó, 2000. 23. p.

riában, különösen a király egy-egy bűne után (pl. amikor adót vet ki a népre — V. 34.).³² Azonban az Ószövetségben is megtalálható az a gondolat, hogy a király vétke büntetését hoz népére is (pl. 2Sám24.). Inkább ez hathatott Gergelyre. Heinzelmann szerint Gonthran tulajdonképpen az új Ezekiás király, a frank nép pedig Jeruzsálem népe, amely bűnei miatt szenved el a betegségeket (ezt fejt ki a II. könyv előszava is).³³ Az ószövetségi királyokhoz hasonlóan, akik a próféták segítségével uralkodtak népük felett, a frank királyok szintén az egyház szent embereinek segítségével irányítják alattvalóikat. A szentkultusz a királyok életében is nagy szerepet játszott.³⁴

A legérdekesebb az a jelző, amelyet Gergely a csodaleírásnál alkalmaz Gonthranra: *rex acsi bonus sacerdos* (IX. 21.). Azaz a királynak a jó pap, lelkipásztor erényével kell bírnia, mert ugyanúgy irányítania kell népét jó példájával, mint ahogyan a papnak kell igazgatnia a rábízott nyáját. Bár Chlodvig után egyik frank királyt sem koronázták meg, hanem csak germán szokás szerint pajzsra emelték, a keresztény püspök elképzeléseiben már olyan király élt, aki papi küldetesként fogja fel királyi hivatását, és rendelkezik azokkal az erényekkel, amelyek egy jó püspököt is jellemeznek: a jó király bőkezű a szegényekhez, adományokkal látja el az egyházat, tiszteli püspökeit, gondoskodik az alattvalók testi-lelki jólétéről.

Gonthran az egyetlen király a nyugati kereszténység világában a 11. század előtt, akinek a nevéhez csodák fűződnek. Gonthran mint király a püspöki funkciónak is modellje, aki éppen ezért részesül a püspöki tekintélyben is. Ez az elképzelés a Karoling-korban jelenik majd meg igazán, de Gergelynél felfedezhetünk ehhez való hasonlóságot Gonthran alakjának ábrázolásakor.³⁵ Vele szemben Chilperic a zsarnokság jelképe maradt évszázadokon át.

Gergely mint püspök aktív résztvevője volt a politikai és társadalmi eseményeknek. Saját kora történelmét szemtanúként írja meg. Ez azonban nem azt jelenti, hogy minden mozzanatot, eseményt az igazsághoz hűen ír le. Nem is ez volt a célja. Lényeges az volt számára, hogy erkölcsi útmutatást adjon királyoknak, püspököknek, vezetőknek és közembereknek egyaránt, hogy a történelmi események és az egyház szentjeinek példájával vezesse őket az általa helyesnek tartott úton egy olyan korban, amikor mindennaposak voltak a merényletek, a járványok és természeti katasztrófák, s nem utolsósorban a polgárháborúkat kísérő öldöklések.

³² *Reydellet*: i. m. 394—385.p.

³³ *Heinzelmann*: i. m. 51—52. p.

³⁴ *Dam*: i. m. 197. p.

³⁵ *Wallace-Hadrill*: i. m. 182. p.